

נשיות ופמיניזם בחייה של חנה זמר (1924–2003)

עינת לחובר

דמותה. החומרים הפומביים הם מכלול יצירתה: הידיעות החדשותיות, הרפורטז'ות, מאמרי הדעה והספרים שכתבה, תכניות הטלוויזיה והרדיו שבהן לקחה חלק וכן הרצאות שנשאה לפני ציבורים שונים – בין לאומיים, ישראלים, אקדמיים ואחרים.

חנה הרפולד נולדה ב־1924 בברטיסלבה, בירת סלובקיה, למשפחה יהודית חרדית שהקפידה על קיום מצוות, אך למרות זאת היה אורח חייה מודרני (ביקרה בקולנוע, בתאטרון ובאופרה) סובלני. בסוף כיתה ג' הועברה זמר מבית הספר היהודי האורתודוקסי לבית ספר ממלכתי סלובקי. ייתכן שאורח חיים מורכב זה בילדותה הכשיר אותה להתמודדות עם השינויים והדינמיות שהחיים זימנו לה בגרותה. בסתיו 1944, לקראת סוף המלחמה, לאחר שנים של מחבואים ועבודות כפייה בבית חרושת ללבנים בעיר ניטרה שבסלובקיה, הופרדה מאמה ונשלחה לרוונסבריק, מחנה ריכוז לנשים בגרמניה, שם שהתה חמישה חודשים. אחרי המלחמה שבה זמר לברטיסלבה והתאחדה עם אמה, אחיה ואחותה, ששרדו את המחנות. עד לעלייתה לישראל ב־1950 היא סעדה את אמה החולה, סיימה לימודי תיכון אקסטרניים ולמדה כלכלה באוניברסיטה. בתקופה זו גם הספיקה להינשא. זמן קצר לאחר בואה לישראל היא התגרשה מבעלה שלא רצה להישאר בארץ, וב־1958 נישאה בשנית. ב־1960 נולדה בתה שלומית, שגדלה עם זמר לאחר פרדתם של בני הזוג. בשנות החמישים עלו לארץ גם אחיה ואחותה.⁵ כבר בסלובקיה, בשנת הלימודים האחרונה שלה באוניברסיטה, עשתה זמר את צעדיה הראשונים בתחום העיתונות וערכה את השבועון היהודי-ציוני בשפה הסלובקית, **טריבונו** (מושב).⁶ בישראל, ב־1951 התקבלה העולה החדשה ככתבת ניידת ביומון החדש בעברית קלה לעולים, **אמר**, וכך הייתה לה הזדמנות לתור את הארץ החדשה. כעבור שנה התמנתה לכתבת פרלמנטרית וכך החלה את צעדיה הראשונים בנבכי הפוליטיקה הישראלית.⁷ דני רובינשטיין, עמיתה בדבר שנים מאוחר יותר, כתב כי "היא בלטה חיש מהר כבעלת יכולת דיווח מעולה. רפורטרית זריזה, תחרותית, יודעת להבחין ולאחר במהירות ידיעות חדשותיות חשובות, ובעלת לשון קולחת ועשירה".⁸ ב־1952 החלה זמר את הקריירה הארוכה שלה כדבר, שם החלה לדווח מהכנסת ומונתה לכתבת מזינית ולאחראית לסיקור ענייני מפלגות בימי בחירות. בתפקידה זה קשרה קשרים עם פוליטיקאים. מ־1957

חנה זמר נחשבת לעיתונאית הבולטת בישראל בכל הדורות ולפורצת תקרת הזכוכית במקצוע העיתונאות יותר מכל עיתונאית ישראלית עד היום. גם המקבילות להישגיה בעולם מעטות. הקריירה שלה נסקה בשנים הראשונות לאחר בואה לארץ והיא מילאה תפקידים שווהו באופן מסורתי (ועדיין הם כאלה) כגבריים: כתבת פרלמנטרית, כתבת מדינית, פובליציסטית בתחומים המדיניים והפוליטיים ועורכת עיתון יומי במשך שני עשורים.¹ מטרת המאמר היא לנתח את דמותה ואת פועלה כאישה וכעיתונאית ולבחון את טיב היחסים בין שתי זהויות אלה. במרכז עומדות השאלות: מהם המחסומים שעמדו לפני זמר כאישה במקצוע ובתפקיד שנחשבו גבריים? כיצד התמודדה עמם? האם חוותה מתח בין ההגדרות התרבותיות של נשיות לבין אלה של מקצועיות? ואם כן, כיצד בא המתח לידי ביטוי ובאיזה אופן התמודדה עמו?

זמר גילתה מודעות לסוגיה המגדרית כבר בשנות החמישים, ובחנה באופן מתמיד את השפעת המגדר על תחומים שונים בחייה ובחיי נשים בישראל ובעולם כולו. היא כתבה עשרות מאמרים על תעסוקת נשים, מנהיגות נשית, אפליית נשים, אלימות כלפי נשים, אמהות, חלוקת תפקידים בין המינים, מצבן של נשים במדינות שונות בעולם, התנועה הפמיניסטית ועוד. כאדם פוליטי גם כתיבתה בתחום זה הייתה פוליטית. יתרה מזאת, זמר, בשונה מרוב בנות דורה בישראל, עסקה באופן ישיר בהותה הנשית והתפלמסה עם הרעיונות הפמיניסטיים, אך מעולם לא הניפה את דגל הפמיניזם ועד אחרית ימיה היא דחתה את הגדרתה ככזאת. למרות זאת, אני מבקשת לבחון אם אפשר לראות בסיפור חייה סיפור חיים של עיתונאית פמיניסטית.

בדרך כלל סיפור חיים יוצא דופן פותח צוהר לתקופה שבה הוא מתרחש ולתרבותה.² כהגדרתה של ברברה טוכמן, ביוגרפיה היא "פריזמה של ההיסטוריה, שכן היא מדגימה את האוניברסלי באמצעות סיפור אחד".³ לפיכך סיפור חייה של זמר, ייחודי וחריג ככל שהיה, חושף את המציאות הבלתי שוויונית של נשים בישראל במחצית השנייה של המאה העשרים ועשוי לשמש הראיה ומודל לנשים עיתונאיות אחרות ובפרופסיות אחרות בישראל ובעולם.

אניטה שפירא ציינה שהתקשורת שלנו עם נושא הביוגרפיה מתנהלת באמצעות החומרים שהותיר אחריו.⁴ זמר הותירה אחריה שפע חומרים מלמעלה מחמישים שנות יצירה, המאפשרים להתחקות אחר

יומי ב־1970 זכה לתשומת לב מיוחדת. דוד בן־גוריון בירך את זמר שבועות מספר לאחר כניסתה לתפקיד וביקש לראות במינויה סימן דרך למגמה של שוויון מגדרי בישראל. כך כתב לה: "אני שמח שאת עורכת דבר במקום [יהודה] גוטהולף. אני שמח גם מטעם זה שאני רואה נשים בישראל תופסות מקום גברים. אישה בראש המדינה [גולדה מאיר], אישה – עורכת עיתון ההסתדרות [זמר], אני מקווה שזה יהווה משל טוב, והשוויון בין גברים ונשים יגדל ויתרחב".¹⁴

במבט רטרופקטיבי, למעלה מארבעים שנה לאחר מינויה של זמר, אפשר לומר שהיא אמנם פרצה את תקרת הזכוכית בעיתונות הישראלית, וכפי שנראה בהמשך אף פעלה לקידומן של נשים עיתונאיות, אולם ככל הנראה לא היה בכך דִי. דרכן של נשים עיתונאיות בישראל במעלה הסולם המקצועי עדיין מוגבלת, ועד היום לא נתמנתה אישה נוספת לעורכת עיתון יומי בישראל. יתרה מזאת, צמרת העיתונות הישראלית הכתובה והמשודרת דלה בנשים.¹⁵

זמר הכירה במעמדה המקצועי החריג. היא סיפרה: "בכל פרום עורכים, ישראלי או בינלאומי, מצאתי את עצמי בודדה. כמעט אין נשים עורכות ראשיות של עיתון יומי [...] תמיד הצביעו עלי בוועידות בין־לאומיות כסמל וכתקדים. אלא שהתקדים, בינתיים, נשאר בפני עצמו".¹⁶ למרות הכרתה במעמדה היא לא האדירה את הישגה האישי. יתרה מזאת, היא התמידה לבטא את הערכתה לנשים עובדות אחרות, הן העובדות בשכר והן עקרות הבית: "אני מסתכלת, למשל, על עבודתה של עקרת הבית אם לארבעה ילדים, אשר קמה בבוקר לקניות, מנקה, מסדרת, מבשלת, מכבסת, משהצת ואני שואלת את עצמי: איך היא יכולה? איך היא מצליחה? מה שמישהו אחר עושה – זה תמיד נראה יותר קשה [...] פונה למראיינת] תראי את זה [את עבודתך] כעבודתה של עקרת הבית שלעולם אינה מסיימת".¹⁷

ב־1972, כאשר קיבלה את פרס סוקולוב, פרס העיתונות היוקרתית ביותר בישראל, על הישגיה המקצועיים, ציינו השופטים כי היא האישה היחידה בארץ העומדת בראש יומון מדיני גדול ואחת המעטות בעולם. זמר לא הלכה שבי אחר דברי השבח וניצלה את המעמד החגיגי להזהיר: "מפני שביעות רצון בתחום מעמד האישה בארץ והסתמכות על יוצאים מן הכלל. הכלל הוא עדיין שנשים אינן יכולות לממש את מלוא הפוטנציאל האינטלקטואלי שלהן ואינן יכולות לתרום לכלל את מלוא התרומה שהן מסוגלות לתרום".¹⁸ בשנים הבאות טענה פעם אחר פעם כי מה שחשוב אינו המצב בראש הפירמידה כי אם בתחתיתה. מסקנתה זו התבססה על ניתוח הפוליטיקה העולמית והישראלית. כלשונה: "יש פער בין המעטות המטפסות לצמרת ומשמשות הוכחה 'שאיפטר', לבין הרוב המוכיח כי הדוגמאות שהכל מצביעים עליהן אינן אופייניות לחברה כולה. העובדה שראש ממשלת הודו היא אישה, אינה מעידה כי מצבן של הנשים היהודיות הוא בכי טוב. אפילו בבריטניה, שיש לה גם מלכה וגם קיסרית, מצבן של הנשים רחוק משוויון. המודד של שוויון איננו ההישג של בודדות, אלא הממוצע".¹⁹

אין משתמע מכך שזמר לא הייתה בעלת הערכה עצמית ליכולותיה והישגיה. בראיון ערב פרישתה, אתגרה אותה העיתונאית המראיינת והציגה לפניו את הרמיזות שנשמעו עליה במהלך השנים כמו שנשמעות לעתים קרובות על נשים פורצות דרך, לגבי הסיבות לקידומה: "כאישה צעירה, מצליחה ויפה ובעלת קשרים טובים בצמרת [הפוליטית] עוררת רמיזות מרגיזות, איך התמודדת?" בתגובה, הדפה זמר את הרמיזות הללו ונימקה בנחרצות את קידומה במקצועיותה:

חנה זמר

עד 1961 שימשה ככתבת העיתון בארצות הברית, בווינגטון ובמרכז האו"ם. בסוף שנת 1961 שבה זמר לארץ וכעבור זמן קצר מונתה לראש סניף דבר בירושלים ולכותבת הקבועה של המאמרים הראשיים של העיתון. ב־1966 מונתה למשנה לעורך העיתון וכעבור ארבע שנים, ביולי 1970, לעורכת הראשית, תפקיד שמילאה עשרים שנה, עד לפרישתה מעריכת העיתון ב־1990, בגיל 66. גם לאחר שפינתה את הדרך לממשיכי דרכה הוסיפה להיות יצרנית: בשנים 1996-1991 הוסיפה לכתוב בקביעות מאמרי דעה, ולאחר סגירת העיתון ב־1996,⁹ פרסמה את מאמריה מעת לעת בעיתון היומי הפופולרי ידיעות אחרונות עד סמוך לפטירתה ב־2003 ולימדה עיתונאות באוניברסיטת בראיילן. במהלך השנים פרסמה שלושה ספרים.¹⁰ הודות לחזות לשונה ולשפתה הרהוטה השתתפה זמר כבר בראשית שנות השישים בעריכת תכניות אקטואליה ותרבות ברדיו ובטלוויזיה ובהנחייתן והפכה לדמות מוכרת בציבור הישראלי,¹¹ בימים שקולן של נשים לא נשמע כמעט בהקשרים מדיניים ופוליטיים.

פורצת דרך

התפקידים שמילאה זמר במהלך הקריירה העיתונאית שלה (כתבת פרלמנטרית, כתבת מדינית, פובליציסטית בתחומים מדיניים ופוליטיים ועורכת עיתון יומי) היו נדירים עבור אישה לא רק בתקופה שבה פעלה, אלא גם כיום, כאשר נשים הן חלק מרכזי (כארבעים אחוז) מכוח האדם העיתונאי בישראל, אולם עודן נתקלות במחסומים לקידומן. מקצוע העיתונאות בישראל עודנו סובל מבידול מגדרי אנכי ואופקי כאחד: הנשים משמשות בתפקידים זוטרים בהיררכיה המקצועית, מקבלות שכר נמוך מזה של הגברים ומתרכזות בתחומי סיקור המזוהים כ"רכים" וכפחות יוקרתיים בהשוואה לעמיתיהן הגברים.¹² ב־1950, כאשר זמר החלה את הקריירה שלה, הייתה העיתונות בישראל מקצוע גברי מובהק. מספר העיתונאיות שהיו מעורבות בעיתונות הכתובה והמשודרת היה זניח. ב־1955 היו הנשים רק 9.3 אחוזים מהעיתונאים בעיתונים היומיים (ידיעות אחרונות, מעריב, הארץ והג'רוזלם פוסט) ומצב זה לא השתנה רבות בשני העשורים שלאחר מכן.¹³ לפיכך מינויה של אישה לעורכת הראשית של עיתון

וביטחון, מדיניות של מדינות זרות, דמוקרטיה וכדומה. כך הסבירה זמר את גישתה בהקשר זה באחד מטוריה בלאשה:

אולי אני חייבת להתנצל על העיסוק בפוליטיקה – אבל אינני יכולה לקבל את ההנחה הנפוצה כל כך, כי נשים מתעניינות רק באופנה ובעסקי יופי בכלל [...] אני מודה שאלה נושאים מעניינים ואין אישה אדישה כלפיהם (אני חושבת שגם הגברים אינם אדישים כלפיהם) – אבל, בסופו של דבר, הם עניינים של מה-בכך בהשוואה למלחמה ושלום, קיום או חדלון, שפל או רווחה, עוול או צדק – ואלו השאלות שמדיניות עוסקת בהן, הקובעות את גורלנו הקיבוצי והאישי ואשר – לאושרנו – במדינה דמוקרטית אינן רק עניינה של שכבה נבחרת ומצומצמת, אלא של כל אדם.²⁹

לעתים קרובות הערימה מעט זמר על הקוראות. היא פתחה את הטור בנושא שנתפס כ"רך" ואז עברה לנושא "קשה". מעת לעת מתחה ביקורת על טיב התכנים של עיתוני הנשים: "כמה פעמים אפשר לחזור ולהביא מתכונים וצילומי אופנה",³⁰ ובמיוחד על כך שאינם מבטאים קול פוליטי ברור. אולם היא לא הסירה את האחריות מהקוראות עצמן. זמר קראה לנשים הקוראות להיות מעורבות יותר בתחום הפוליטי:

נשים הן בני אדם, וכל מה שקורה, נוגע להן לא פחות מאשר לגברים, וגם משום שלנשים יש זכות בחירה, וההצבעה שלהן קובעת לא פחות משקובע הפתק של הגבר בקלפי. מי שקובע צריך לדעת מה הוא קובע, ומדוע [...] כאשר קוראים עיתוני נשים, או מדורי נשים בעיתונות הכללית, לא מוצאים בהם את מה שמוגדר בשם הכולל "פוליטיקה". דבר זה איננו מעיד, לדעתי, שנשים אינן מתעניינות בה, אלא שיש להן אינטרסים נוספים שאותם באים מדורי הנשים, ועיתוני הנשים לשרת [...] כנגד מה אמרתי את הדברים האלה? לא קשה לנחש, אני מניחה. ביקשתי להדגיש את החובה של כל אישה, כמו של כל גבר, להשתדל ולהבין את אשר קורה [...] אדם החי בישראל ואיננו מוכן להתמודד עם המצב הזה מחשבתית, עושה עוול לעצמו, לזולתו ובכלל.³¹

בשונה ממאמריה בדבר היא כתבה בלאשה גם על נושאים המזוהים כנשיים: אוכל, אפנה, תרבות, צרכנות וכדומה, ונתנה ביטוי רב יותר לחוויותיה האישיות, ובדרך כלל גזרה מהן תובנות אנושיות רחבות. כמו כן, נתנה ביטוי נרחב בטורה זה לדעותיה בנושא מעמד הנשים בישראל ובעולם. ככל הנראה, היבטים אלה היו חסרים לה בכתיבתה בעיתון דבר, שהיה עיתון עילית עם דגש מדיני מובהק. הכתיבה בעיתון לאשה מילאה עבודה את החלל החסר.

זמר עצמה דנה במשמעות הכתיבה בנושאים המזוהים כ"נשיים". כך למשל, באחד מטוריה בלאשה שעסק בסוגיית אורך החצאית, הציגה נקודת מבט מפוכחת על ה"טרנזיות" שבאפנה, וביקשה לנמק את עיסוקה בנושא זוטא כמו אפנה: "אל נא תטענו נגדי שאני מהרהרת באופנה, בשעה שהסובייטים מאיישים טילים במצרים ובשעה שהסורים דורשים טילים גם לעצמם, והוויטקונג מתקדם במקבודה, ורעש אדמה פקד את תורכיה ובכלל... צריך לפעמים לשכוח את כל אלה, לפוש מהם".³² ברשימה אחרת תהתה אם העיסוק בזוטות אינו למעשה ביטוי לקיומם של חיים נורמליים:

אני עצמי שייכת לסוג עקרות הבית שאין להן זמן בשביל הבית, ושמצפונן אינו מעיק עליהן אם הבלגן שולט בכיפה. [...] בינינו לבין עצמנו, מה זה חשוב? הארץ הזאת מתהפכת. הבעיות בינינו לבין מצרים אינן פתורות, והשלמת הנסיגה [מסין] בפתח. בגדה המערבית ובכפרי הדרוים ברמת הגולן מתבצעים בשמנו מעשים שאיש מאתנו אינו שלם עמם, ושבעצם צריך היה לקום ולהפגין נגדם [...] אבל אנחנו מנקות

מעולם לא הרגשתי שזה נוגע לי, כי תמיד הוכחתי את עצמי בעבודה. אני גם חושבת שהאוטוריטה שלי כלפי פנים בדבר נובעת מזה שאני יודעת את העבודה. זה היה כרטיס הביקור שלי תמיד. אני לא חושבת שיש מישהו שיכול לומר שהגעתי לאיזה שהוא שלב בחיים המקצועיים שלי שלא בזכות עבודתי. אני אשת מקצוע ומוערכת כזאת, וגם בחוץ לארץ אני נחשבת מרצה מועדפת לסמינרים לא רק כעיתונאית אלא גם כתאורטיקאנית לא רעה.²⁰

כתיבה נשית וכתיבה גברית

זמר פרצה את תקרת הזכוכית לא רק בשל תפקידה כעורכת עיתון יומי, אלא גם כפובליציסטית מרכזית. בישראל, כמו במקומות רבים בעולם, תחום הפובליציסטיקה היוקרתי היה ונותר נחלתם של גברים. בארצות הברית נהגו נשים לכתוב טורים שעסקו בתחומי הבית והמשפחה והוגבלו למדורי נשים. עם הכניסה המואצת של נשים לעיתונות, בראשית שנות השבעים של המאה העשרים, החלו נשים להשתלב גם בעמודי הדעות, אולם גם אז התמקדה כתיבתן בתחומים המזוהים כ"רכים".²¹ גם בסוף המאה העשרים, בעיתונות האמריקנית, נשים עדיין לא נחשבו לכותבות פובליציסטיות רציניות.²²

תמונת המצב בישראל לא הייתה שונה. בשנת 2000 שיעור הפובליציסטיות בעיתונות המודפסת היה 23 אחוז (לעומת ארבעים אחוז נשים בקרב כלל העיתונאים). כמו כן היה בידול מגדרי בנושאי הכתיבה: כותבות המאמרים התמקדו בנושאים שאפשר לזהותם כחברתיים, בשונה מהגברים שהתמקדו בתחומים המדיניים, הפוליטיים, הביטחוניים והכלכליים.²³

זמר הרבתה לכתוב מאמרי דעה ונחשבה לכותבת מבריקה וחדה, ולעתים אף מעוררת פולמוס.²⁴ בין השנים 1961 ל-1970 הייתה הכותבת הקבועה של מאמרי המערכת של העיתון. גם במהלך השנים שבהן שימשה עורכת ראשית של העיתון (יולי 1970-דצמבר 1990) לא חדלה לכתוב מאמרי דעה. בתקופה זו כתבה 466 מאמרי דעה, כשני מאמרים בחודש. ניתוח של סדר היום שהציעה במאמרי הדעה²⁵ מלמד שמרבית מאמריה (82 אחוז) עוסקים במגוון נושאים הקשורים בישראל, ובמיוחד בהיבטים פוליטיים אקטואליים, במדיניות חוץ, בנייתוחים כלכליים ובהיבטים חברתיים, ביטחוניים וכלכליים. כמו כן הקדישה זמר תשומת לב לניתוח המדיניות של שתי המעצמות דאז: ארצות הברית וברית המועצות, לניתוח המדיניות של מדינות שונות (מצריים, ירדן, גרמניה, הונגריה, הולנד, רומניה, פורטוגל, רומניה) וכן לשאלה הפלסטינית. נוסף על כתיבתה בדבר כתבה זמר בקביעות בין השנים 1959 ל-1983 במגזין הצבאי במחנה, שם התמקדה גם בשאלות של מדיניות, פוליטיקה וחופש עיתונות.²⁶

זמר הייתה "חיה פוליטית", כלומר עיתונאית ופובליציסטית מדינית ופוליטית מובהקת. למרות זאת פרסמה במשך למעלה משני עשורים (1969-1991) כמעט מדי שבוע טור אישי בלאשה, מגזין הנשים המסחרי והפופולרי ביותר בישראל.²⁷ עיתונות הנשים המסחרית בישראל, כמו בעולם, סבלה אז, כמו היום, מדימוי ציבורי נמוך בשל עיסוקה במה שבדרך כלל נתפס בחברה ובתרבות כשולי.²⁸ העובדה שזמר כעורכת ראשית של עיתון יומי חשוב וכפובליציסטית פוליטית בכירה פרסמה באופן קבוע מאמרים בעיתונות פריפריאלית העידה על ביטחונה המקצועי ועל תפיסה מגדרית לא קונפורמיסטית.

באופן מעניין, גם בטור זה שפנה לקהל נשי הרבתה זמר לכתוב על נושאי מדיניות ופוליטיקה, כגון: דיפלומטיה ומדיניות חוץ, כלכלה

ומקצפות ומתכונות את סעודת ליל הסדר, או את הטיוול של חול המועד, עוקבות אחר סרילן **בדאלאס**, חושבות על הנעליים החדשות שצריך לקנות, ומתעסקות בעיסוקים כרגיל: בתכנון נסיעה לחו"ל, בעיון בשערי הבורסה, בשיחת חולין. הולכים לקולנוע והופכים את העיקר לטפל ואת הטפל לעיקר. אולי כך זה צריך להיות. כדי לחיות חיים נורמאליים. אבל מי אמר שבכל התנאים צריך לחיות חיים נורמאליים?³³

לצד הנמקות אלה לחשיבות הכתיבה הנשית, הציעה זמר גם ביקורת מגדרית ואתגרה את הסדר הקיים. היא קבלה על כך שנושאים חברתיים וחינוך נתפסים כ"תחומים הנחשבים, מיוחדים לנשים", אך למעשה [...] הם בעלי משמעות רבה לציבור.³⁴

איזון בין הבית לעבודה

זמר נישאה והתגרשה פעמיים וגידלה את בתה לבדה. סיפורה האישי עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים בעולם על נשים עיתונאיות, המצביעים על כך שבשל הקושי לאזן את העבודה העיתונאית עם חיים פרטיים, נשים עיתונאיות נוטות פחות להינשא ולהקים משפחה בהשוואה לעמיתיהן הגברים.³⁵ לעומת זאת במחקר שערכתי בקרב עיתונאיות ישראליות מצאתי כי הן אינן מוותרות על הקמת משפחה ואינן נבדלות מעמיתיהן הגברים במצבן המשפחתי. ממצא זה קשור במאפיינים הייחודיים של החברה הישראלית הודית המעניקה מרכזיות רבה לערך המשפחה.³⁶ בחברה הישראלית, ובמיוחד בזו של שנות השישים והשבעים, טרום הגל השני של התנועה הפמיניסטית וטרם הכניסה המאסיבית של נשים לשוק העבודה, הייתה זמר, שמילאה תפקיד בכיר בתחום גברי מובהק והייתה אם חדהורית, חריגה.

במשך כל השנים דבקה זמר בעמדתה כי קיימת סתירה בין קריירה של עיתונאית לבין חיי משפחה. ב־1972, בנאומה בטקס הקבלה של פרס סוקולוב, התייחסה להיבט זה: "בעבודה כזאת [עבודה עיתונאית] יכול להצליח רק גבר, לא מפני שהוא חכם יותר או חזק יותר, אלא מפני שיש לו אישה בבית. הצרה של נשים היא שאין להן נשים".³⁷ עמדתה זו מבטאת את העובדה שזמר אימצה את הקוד התרבותי התקופתי שנשים הן האחראיות לטיפול בילדים ובבית. את הצלחתה האישית לשלב בין התחומים היא נימקה בכך שילדה את בתה בשלב מאוחר יחסית (בגיל 36), כאשר מעמדה בעיתון כבר היה מבוסס ("וכבר לא הייתי צריכה להוכיח את עצמי",³⁸ ובכך שזכתה לתמיכה רבה מאחותה.³⁹

באשר לזוגיות, הצהירה זמר חוזר וישנה במהלך השנים, שהיא מרגישה מסופקת ולא נישאה פעם נוספת מבחירה ולא בשל אילושי קריירה: "אילו היה לי צורך בנישואין – הייתי עושה זאת. לא הייתה לי בעיה למצוא פרטנר". זה לא היה מתוך ויתור למען קריירה. זה לא מחיר ההצלחה.⁴⁰ בתחום ניהול משק בית נהגה זמר כמעט להתרברב בכך שאינה נושאת בנטל מטלות הבית וניכר שהיא חשה שבכך אין נפגמת נשיותה. היא הצהירה על עמדתה זו בהזדמנויות רבות, גם כאשר פנתה לקהל נשי והתראיינה למגזין נשים פופולרי בישראל: "אני עושה, אבל מעט. לא מנקה בכלל, יש לי עזרה פעמיים בשבוע. מה שבין לבין – אני לא נוגעת. אם יש כלים, לפעמים אני עושה ולפעמים לא. מבשלת מעט, לא אוהבת לבשל. זה משתנה עם הזמן. היו זמנים שאהבתי לבשל, אך לא כדבר שאני צריכה לעשות יום יום. אני לא משתגעת כשהארון לא מסודר – שיהיה לא מסודר".⁴¹

עם זאת היא סיפרה שאת קניות המזון היא עשתה בעצמה מטעמים שאפשר להגדירם כמקצועיים: "שאשמור על הקשר הבלתי-אמצעי שלי

עם צורת החיים שרוב הציבור מנהל. כך אני יודעת מה חדש בשוק, מהם המחירים".⁴² לעומת זאת, בקשר לתפקידה ההורי הדגישה זמר את מסירותה לבתה. היא סיפרה על הקפדתה לקבל את פני בתה עם שובה מבית הספר, לבלות אתה ולהיות שותפה בחוויותיה: "כשהיא באה הביתה לצהריים, יש מי שיגיש לה ארוחה וידבר אתה. היא לא הייתה ילדה עם מפתח. דאגתי לזאת, כדי לפצותה על העובדה שגדלה במשפחה לא-תקנית".⁴³ הציטוט חושף את העובדה שזמר הרגישה שעליה לפצות את בתה על חסר כלשהו. ואכן, בראיונות מאוחרים, בעשור האחרון לחייה, היא חשפה מחשבות מטרידות הן לגבי המימוש ההורי שלה והן לגבי המחיר ששילמה בתה בשל הבחירה בקריירה עיתונאית תובענית: "שילמתי על זה [התמסרות לעיתון] מחיר יקר. גם ילדתי ילדה אחת, שלא תמיד זה היה לה טוב".⁴⁴ כאשר המראיית קצרה שלא הייתה אופיינית לה: "לא יודעת".⁴⁵

עמדתה העקרונית של זמר שקיים קושי לשלב בין קריירה עיתונאית לחיי משפחה לא השתנתה לאורך השנים וקשורה בחווייתה האישית. היא חזרה עליה שוב ושוב בראיונות ואף הטיפה לנשים הצעירות במערכת להעדיף את המסגרת המשפחתית: "אם הקריירה נקנית במחיר של ויתור על חיי משפחה, זה מחיר שנשים אינן צריכות לשלם, ואסור שהוא יידרש מהן".⁴⁶ עם זאת, זמר לא ביטאה התמרמרות או תסכול בהקשר זה, ולא קבלה על הקשיים. יתרה מזאת, היא הדגישה את הבחירה החופשית שלה. כלשונה: "העבודה בדבר היא לא עבודת כפיה. אני כבר לא במחנה ריכוז. בחרתי בעבודה הזאת והתמדתי בה".⁴⁷

קידום נשים

זמר הגיעה לעמדת ניהול כבר בשנת 1961. בראשית דרכה כמנהלת סברה שלנשים יש חסרונות בעבודה העיתונאית בגלל מחויבותן המשפחתית. בכנות אופיינית היא אף הודתה שבשנת 1965 דחתה את מינויה של אישה נוספת למערכת בסניף דבר הירושלמי: "פסלתי אותה ואמרתי בגלוי לחברים: די לנו שאני לא תמיד יכולה להתגייס לעבודת-פתע. אישה שנייה תכביד על ארגון העבודה: הילדה חולה [...] המטפלת לא מגיעה וכן הלאה".⁴⁸ כך עשתה למרות ואולי מפני שהיא עצמה הייתה באותה עת אם לפעוטה. בחלוף שנים מספר חזרה בה וטענה כי "יש בהעסקת עיתונאיות מעלה גדולה. הרי הן אינן חייבות בשירות מילואים. ובתנאי הארץ זהו יתרון השקול כנגד העובדה שלעיתים עליהן להיעדר בגלל הבית או הילדים".⁴⁹ שנה לאחר מכן היא הביעה חרטה גלויה על הצהרותיה המוקדמות וחזרה על עמדה זו שוב ושוב: "ניסיוני בעבודה עם נשים הוא יוצא מן הכלל. הן מסורות לעבודה, ויש להן נכונות – שחסרה אולי לגבר – לתת יותר ממה שהן חייבות".⁵⁰ בשנים הבאות הדגישה זמר שוב ושוב כי לדעתה נשים מתאימות במיוחד למקצוע העיתונאות. מלבד קומוניקטיביות וסקרנות שזיהתה

כתכונות נשיות הנדרשות לעיתונאות, היא הציעה הסבר חדשני: העבודה העיתונאית נוצרה בשביל האישה. היא מוכשרת לעבוד בה יותר מהגבר, בגלל אופי העבודה. זוהי עבודה רצופה, אבל חולפת. דברים מאבדים את ערכם. מה שנכתב היום אינו בעל חשיבות מחר. לגברים זה גורם לתסכול. לנשים יש מסורת עתיקת יומין של עמל ויצירה שמיד הופכים לבלתי אקטואליים ומחייבים התחלה מחדש – בישול, כביסה, ניקיון, גיהוץ. השכר הוא בסופו של דבר, בתוצאת הרציפות.⁵¹

הנורמטיביות למקצועיות.⁵⁹ כך למשל, הנורמה הפרופסיונלית הגברית דורשת מחויבות גבוהה לעבודה, אסרטיביות ותחרותיות, בעוד הנורמה הנשית דורשת מחויבות גבוהה לבית ולמשפחה וחוסר אסרטיביות ותחרותיות.⁶⁰ זמר, כאישה פרופסיונלית בכירה, לא הייתה חסינה בפני מתח זה. הציטוט הבא מספר כיצד עמיתה ביקשו לרמוז כי נשיותה היא שסללה לה את הדרך, ובכך כמובן הטילו ספק במקצועיותה. "כאשר חנה זמר, העורך הראשי של דבר, הייתה במחצית השנייה של שנות החמישים הסופרת המדינית שלו – אישה יחידה בתחום זה בעיתונות הישראלית – טענו אחדים מעמיתה, ספק בשחוק ספק ברצינות, שהם עומדים נגדה בתחרות לא הוגנת: 'תאר לעצמך מה היה קורה – אמר אחד מהם – אילו הייתי אני מתיישב על משענת כסאו של שר מזדקן ומחייך אלי'".⁶¹

זמר הייתה בעלת הופעה נשית. בראיונות עמה נהגו הכתבים המראיינים לתאר את חזותה המוקפדת:⁶² תסרוקתה ושיערה הבלונדיני, שפתיה המשוחות בשפתון אדום, נעליה התואמות את בגדיה ועוד.⁶³ אכן, צילומיה מעידים על אישה בעלת הופעה מטופחת, בין שהיא משתתפת במסיבות עיתונאים או ישיבות עורכים ובין שהיא מראיינת חיילים בחזית. מספרים שלאחר הופעותיה הטלוויזיוניות לא נהגה לשאול "איך הייתי", אלא "איך נראיתי".⁶⁴ האם זמר הקפידה על הופעה נשית כדי לאזן את זיהויה הסטראוטיפי עם תכונות גבריות שנבע מתפקידה וממעמדה? ככל הנראה, לא. ניתוח דמותה ותפיסותיה בסוגיות כמו הקונפליקט בית-עבודה וכתובה ונשית מלמד כי יחסה לזהותה הנשית לא היה מורכב. במילים אחרות, זמר לא ראתה סתירה בין נשיותה לבין מקצועיותה. בדרך כלל היא לא חשפה ונתנה ביטוי למתח כלשהו בהקשר זה והדגישה כי היא חשה שהיא נתפסת כמקצועית לכל דבר. כך למשל, בראיון ב-1967 אמרה: "אני חושבת שהאנשים העובדים אתי מעריכים אותי, בדרך כלל, על פי קריטריונים מקצועיים. נדמה לי שהחברה התרגלה. מזדמן לי לעיתים קרובות להיות בחברה של גברים בלבד' ואף פעם אינני מרגישה שמתייחסים אלי בפחות הערכה".⁶⁵ 16 שנה מאוחר יותר לא השתנתה הערכתה העצמית: "הדבר החשוב לי הוא שמידת הסמכות שיש לי בתוך הבית, שבתוכו אני עובדת – במערכת, בדפוס ובמינהלה – אינה נובעת מכך שאני אישה, או 'בוס', אלא מזה שאנשים שעובדים אתי יודעים שאני מכירה את העבודה. אין תחום שבו לא עסקתי בשטח. אני יודעת, מכירה, מבינה, ומוכנה לעזור".⁶⁶ זמר אמנם לא הצביעה בגלוי על המתח שבין נשיות למקצועיות כל עוד הדבר נגע בה עצמה, אולם היא הייתה ערה לקיומו של מתח כזה בהתייחסה לדמות נשית חזקה בת דורה – גולדה מאיר, ראש ממשלת ישראל.⁶⁷ זמר חשפה את הדעה הקדומה כלפי נשים הגלומה במחמאה שנהגו לתת לגולדה על כך שהיא נוהגת כגבר.⁶⁸

אומרים עליה שהיא הגבר בקבוצת ההנהגה. למעשה, אין לכם הוכחה טובה יותר לכך שבתת-ההכרה בכל זאת כולנו לוקים בדעות קדומות. שהרי אם יש אישה המעוררת הערכה בהגיון הצלול שלה, בכוח הניתוח שלה או בכוח ההנהגה שלה, כי אז מהו תואר-הכבוד שמועידים לה? אומרים עליה שהיא גבר, וזה תואר-הכבוד העליון. כי על כן זהו עולמם של גברים, ולכן זהו פרצופו של העולם.⁶⁹

האם היא הייתה פמיניסטית?

שאלת הזהות הפמיניסטית עולה אצל זמר שוב ושוב. זמר הצהירה חזר ושוב שאינה פמיניסטית. עם זאת, כפי שראינו, עמדותיה ובחירותיה

למרות תמיכתה בהעסקת נשים, זמר לא הטילה את האחריות לאי קידומן רק על הגברים מקבלי החלטות. היא סברה כי גם נשים מציבות מחסומים לקידומן בכך שהן מכוונות את עצמן לתחומי הסיקור הנשיים. כלשונה: "לא ידוע לי על עיתונאית שניסתה להתקבל למשרה פנויה של רפורטר, ונדחתה בגלל היותה אישה, או שהועדף על פניה גבר בעל כישורים שווים".⁵² בהזדמנויות אחרות, התנסחה בתקיפות רבה יותר וביטאה ביקורת חריפה על נשים: "אי-אפשר להאשים רק את הגברים. הנשים אשמות באותה מידה. אם יחדלו להתעסק בתצוגות אופנה, אם לא יקנאו זו בזו, אם כל אשה המגיעה לעמדה תקדם נשים אחרות, הכל יזוז קדימה".⁵³

זמר קידמה נשים במערכת עיתון דבר. יתרה מזאת, היא מינתה נשים לתפקידים מרכזיים שבעבר נתפסו כגבריים: עורכת כספים, עורכת המוסף לשבת, עורכת לילה ראשית, מנהלת למשרדי העיתון בירושלים ובחיפה.⁵⁴ היא עשתה זאת מתוך תפיסה עמוקה של שוויון מגדרי ומתוך אמונה כי נשים הן כוח אדם טוב. עם זאת היא סירבה להגדיר את מדיניות ההעסקה שלה כפעולה של אפליה מתקנת, או כמדיניות פמיניסטית וטענה כי "מחויבותי לטובת המפעל הכריעה. הטיעון שאישה יכולה למלא תפקיד בצורה לא פחות טובה מגבר, הוא נתון, לא דגל".⁵⁵ במקום אחר טענה: "אני יודעת שנשים מתייחסות לתחום האחריות, במיוחד אם הוא לא נשי מובהק, ואני יכולה לסמוך עליהן. אני לא רוצה להגיד, חלילה, שאי-אפשר לסמוך על גברים, אך נשים הן פשוט טובות מאוד, במיוחד במקצוע העיתונות, ואין פה שום בסיס פרוטקציה או בסיס פמיניסטי, אני חושבת ש-50 אחוז מהתפקידים מגיע לנשים".⁵⁶

בין הישגיה זמר תיזכר כמי שהניחה את אחת מאבני הדרך המרכזיות בתולדות נשים עיתונאיות בישראל, כאשר ב-1983 מינתה את הכתבת הצבאית הראשונה בישראל. זמר עצמה הגדירה את המינוי כמהפכה: "האמנתי שאין סתירה בין שני הדברים, שאפשר להפקיד בידי נשים משרות שבדרך כלל לא הופקדו בידיהן, מבלי להסתכן. בימי עריכתי, רוב התפקידים החשובים בעיתון היו בידי נשים. אבל המהפכה האמיתית הייתה במינוי הכתבת הצבאית הראשונה בתולדות אמצעי התקשורת בישראל".⁵⁷

מינויה של אישה לסיקור התחום הצבאי בישראל היה צעד חריג על רקע התקופה – מלחמת לבנון הראשונה. באותם ימים העמיק הצבא הישראלי את אחיזתו בלבנון והדסק הצבאי היה הציר המרכזי של העיתון. יתרה מזאת, הכתבת, טלי זלינגר, הייתה אישה צעירה, נשואה ואם לפעוטה. שנים אחר כך, בראיון ערב פרישתה מתפקיד העורכת סיכמה זמר את בחירתה הנועזת: "לא התכוונתי למצוא דווקא אישה לתפקיד מסוים. אבל כשראיתי תפקיד פנוי שאפשר למנות לו אישה מתאימה, אז במקום שבו גבר היה אולי נרתע לעשות את הניסוי, אני לא נרתעתי, כי ידעתי שזה יהיה בסדר [...] מרגיז אותי שנשים היכולות הודות למעמדן לקדם נשים לא עושות זאת [...] הסולידריות הנשית לא קיימת במקומות הנכונים. נשים כאילו מפחדות מתחרות של נשים ולא של גברים".⁵⁸

המתח שבין נשיות למקצועיות

ממד בולט בחוויית העבודה של נשים עיתונאיות, כמו גם של נשים בפרופסיות אחרות, הוא המתח שבין נשיות למקצועיות. מתח זה משקף את הסתירה שבין ההגדרות החברתיות לנשיות לבין ההגדרות ההתנהגותיות

ע' ליבליך (1997). "על מלאכת הביוגרפיה", **דברים אחדים**, 2, עמ' 31-43.

B.W. Tuchman (1986). "Biography as a Prism of History", in S. Oates (ed). *Biography as High Adventure: Life Writers Speak on their Art*. Amherst, MA: University of Massachusetts Press

א' שפירא (2003). **יהודים חדשים יהודים ישנים**. תל-אביב: עם עובד, עמ' 287.

פרטים ביוגרפיים על זמר ראו: מ' נאור (2012). "המנצחת", **העין השביעית**, 17.1.2012, נדלה בתאריך 16.1.2016 מתוך <http://www.the7eye.org.il/41714>; Lachover, "The First"; D. Rubinstein, "Hanna Semer", in *Jewish Women Encyclopedia*, retrieved on 13.1.2016 from: <http://jwa.org/encyclopedia/article/zemer-hanna> (להלן: "Hanna Semer" (Rubinstein, Lachover, "The First", p. 27

Rubinstein, "Hanna Semer"; ח' אייזק (1975). "ראשון ואחרון: פנים חדשים במראה", **דבר: המישימים שנה**, 30.5.1975, עמ' 63.

Rubinstein, "Hanna Semer"

זמר הייתה לעורכת הראשית לאחר שהחלו הקשיים הפיננסיים של **דבר**. היא לא הצליחה להבטיח את יציבותו ולחלצו מהמשבר הכלכלי עד לסגירתו ב-1996. חנה זמר, "נפל דבר על מות עתונות", **אותות**, 192, יוני 1996, עמ' 34.

ספרה הראשון, **חצי תה חצי קפה** (1969), הוא אוסף דברים שכתבה לתכנית הרדיו "הפסקת תה" לצד מאמרים שכתבה במיוחד לספר. ספרה השני, **צ'אוצסקו של רומניה** (1976), היה ביוגרפיה של המנהיג הרומני שיצאה לאור לפני שנודע על פעולותיו כדיקטטור. זמר התחרטה על פרסום הספר והורידה אותו מהמדפים. ראו מכתב למערכת עיתון **הארץ** מאת יוסי אחימאיר, **הארץ**, 19.3.2003. ספרה השלישי היה **אלוהים כבר לא גר שם יותר** (1995).

Rubinstein, "Hanna Zemer"

ע' לחובר וד' למיש (2015). "הפמיניזציה של העיתונות בישראל: תזה, מחקר ובחינה מחודשת", בתוך: נ' אליאס, ג' נמרוד, צ' רייך וע' שכטר (עורכים). **מעברים בתקשורת** (עמ' 146-169). תל-אביב: צבעונים.

ד' כספי וי' לימור (1986). **המתווכים: תקשורת המונים בישראל, 1948-1990**. תל-אביב: עם עובד.

בן-גוריון אל חנה זמר, 13.9.1970, תיק התכתבות, ארכיון בן-גוריון, מספר רשומה 220641; מספר מקורי: 2529, נדלה מן האתר: <http://in.bgu.ac.il/bgarchives/Pages/default.aspx>.

מלבד זמר, בשני עיתונים יומיים בישראל שאינם בעברית מילאו נשים את תפקיד העורכות הראשיות. ב-1974, לאה בן-דור הייתה העורכת הראשית לפרק זמן קצר של העיתון באנגלית **ג'רוזלם פוסט**, וד"ר גיזלה מרטון הייתה העורכת הראשית של העיתון ההונגרי **אוי קלט** ב-1960 והוחלפה בידי עליזה שווארץ, ששימשה עורכת ראשית מ-1972 עד 2009. כמה עשורים לאחר זמר מילאה רוני יובל את תפקיד העורכת הראשית בעיתון **מעריב** יחד עם דורון גלעזר למשך שנתיים, 2007-2009.

נשים עורכות, מוסף מיוחד", **ליידי גלובס**, 1990, עמ' 27.

מ' אוסקובסקי-יורק (1988). "דבר אחר", **עולם האשה**, ינואר, עמ' 38 (להלן: אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר").

ב' הנדל, "פרסי סוקולוב – לחנה זמר, יעקב רבי", **דבר**, 23.2.1972, עמ' 3 (להלן: הנדל, "פרסי סוקולוב").

ח' זמר (1983). "לא בחלל השוויון", **לאשה**, 27.6.1983, עמ' 19.

ט' ליפקין-שחק (1990). "חנה זמר מחליפה הילוך", **דבר השבוע**, 14.9.1990, עמ' 8 (להלן: ליפקין-שחק, "חנה זמר").

M. Braden (1993). *She Said What? Interviews with Women Newspaper Columnists*. Lexington, KY: The Press of Kentucky University

N.M. Schulman (1995). "Wrinkling the Fabric of the Press: 22

האישיות והמקצועיות מלמדות כי היא סירבה לקבל את הסדר המגדרי הקיים במישור האישי והציבורי כאחד, ואף פעלה לשינויו. במישור האישי, בשונה מהנורמות המקובלות בישראל אותה עת, ניהלה זמר חיי משפחה "אחרים" ועשתה זאת מתוך בחירה ואף בגאווה גדולה. במישור הציבורי הייתה עמדתה נחרצת ביחס לחשיבותו של שוויון מגדרי וחשיבות החתירה לקיומו. היא ביטאה עמדות אלה בכתבתה וכן בהופעות ציבוריות בהן נטלה חלק. אפשר להגדיר את עמדותיה כפמיניסטיות ובהקשרים מסוימים אף כפמיניסטיות רדיקליות. כך למשל ביטאה זמר את התנגדותה למיקוד המאמצים לקידום נשים במוקדי כוח גבריים מסורתיים (הנהגה פוליטית וצבא) ותמכה בקידום מעמדם של נשים בשוליים החברה. זו הייתה עמדה פמיניסטית רדיקלית. במישור המקצועי היא קידמה נשים במערכת העיתון שניהלה מתוך עמדה עקרונית כי נשים ראיות ומתאימות.

זמר גילתה עניין רב בתנועה הפמיניסטית. היא עקבה אחר התפתחותה בישראל ובעולם, בעיקר אחר זו האמריקנית,⁷⁰ וכתבה מעת לעת רשימות בנושא שבדרך כלל ביטאו עמדה אמביוולנטית: תמיכה ברעיונות המרכזיים והסתייגות מהדרך ומהסגנון של התנועה. לאחר פרישתה מעריכת העיתון נתנה יותר ביטוי לעמדתה הפמיניסטית. כך, למשל, בשנת 1991 הביעה את תמיכתה במרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית,⁷¹ אבל נמנעה לקרוא לילד בשמו. דוגמה לשניות זו אפשר למצוא בספרה הראשון, שם כתבה: "בהן צדק שאינני פמיניסטית. אם איכפת לי שהנשים שוקעות בין סירים לבישול ותכשירים לאיפור עיניים, זה רק מפני הבזבוז המשועשוע של פוטנציאל אנושי. חברה מודרנית איננה יכולה להרשות לעצמה מותרות כאלה. אינני פמיניסטית, ובכל זאת מרגיז אותי יחס הזלזול של הגברים כלפי הנשים".⁷²

למעלה משלושים שנה אחרי כן, בראיון מסכם ל**דבר** ערב פרישתה, אמרה: "אני לא פמיניסטית, כי בשבילי כל כך טבעי השוויון שאני לא רואה בזה דגל".⁷³ כיצד יש להבין את הימנעותה העקיבה מאימוץ גלוי של הפמיניזם? אפשרות אחת היא שהייתה בכך גישה פרגמטית. זמר רצתה להיות חלק מהקונסנזוס כדי שזיהויה כפמיניסטית לא ימנע ממנה להתקדם במישור המקצועי והציבורי ואולי גם כדי שתוכל להמשיך ולהשמיע את עמדותיה ולפעול ברוח עקרוניתה (הפמיניסטיות במהותם). אפשרות אחרת היא שהשניות גילמה קונפליקט פנימי מהותי בין השקפת עולם התומכת בשוויון זכויות לנשים לבין הסתייגות מהדרכים שיש לנקוט בחתירה לשוויון מיוחד זה, האופייני לנשים ישראליות רבות, ודאי בנות דורה של זמר.⁷⁴ שניות זו, כמו גם המורכבות האחרות בסיפור חייה של זמר, מעלים לדיון שאלות משמעותיות על היחסים שבין נשים לעיתונאות. המאמר חשף את האופן שבו חוותה זמר את היותה עיתונאית והציג את הדברים הייחודיים בחווייתה האישית, אך גם הצביע על הדברים הטיפוסיים לנשים עיתונאיות אחרות בישראל ובעולם.

הערות

- * גרסה אנגלית של המאמר פורסמה בכתב העת *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*. תודה להוצאה לאור של אוניברסיטת אינדיאנה על הרשות לפרסמו בקשר.
- 1 E. Lachover (2009). "The First Lady of Hebrew Journalism: Hannah Semer (1924-2003)", *Medien and Zeit*, 24(2), pp. 24-38 (להלן: "The First" (Lachover).

- איזון, עמ' 10. 52
- ח' זמר, "ברכה והצעה", **לאשה**, 3.11.1986, עמ' 19. 53
- אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר", עמ' 38. 54
- כהן, "ראיון", עמ' 11. 55
- אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר", עמ' 39. 56
- "נשים עורכות, מוסף מיוחד", **ליידי גלובס**, 1990, עמ' 28. 57
- ליפקין-שחק, "חנה זמר", עמ' 9. 58
- D. Sheppard (1992). "Women Manager's Perceptions of Gender and Organizational Life", in A.J. Mills & P. Tancred (eds.), *Gendering Organizational Analysis* (pp.151-166). Newbury Park, CA: Sage 59
- M. Harrington (1995). *Women Lawyers: Rewriting the Rules*. New York: Plume 60
- י' סלפטר וא' אליצור (1973). **המימסד: מי שולט בישראל**. תל-אביב: א' לויין-אפשטיין. 61
- הדגש הרב על המראה החיצוני בייצוגה התקשורתית של זמר עלה בקנה אחר עם הממצאים לגבי הייצוג של נשים מקבלות החלטות. ראו: R. Ross (2010). *Gendered Media: Women, Men, and Identity Politics*. Lanhan, MD: Rowman and Littlefield Publishers, Inc, pp. 97-101 62
- לדוגמה, אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר", עמ' 38; ליפקין-שחק, "חנה זמר", עמ' 9. 63
- שם. 64
- ברצקי, "מקום". 65
- כהן, "ראיון", עמ' 9. 66
- Z. Triger (2010). על דימויה הציבורי של גולדה מאיר בהקשר זה ראו: "I have never Joined the Women's Rights Movement": Golda Meir and the Beginnings of the Women's Movement", in E. Katvan, M. Shiloand and R. Halperin-Kaddari (eds.), *Eretz-Israel, in One Law for Man and Woman: Women, Rights and Law in Mandatory Palestine* (pp. 293-324). Ramat-Gan: Bar Ilan University Press 67
- יחסיה של זמר עם גולדה מאיר, שותפתה למפלגה, היו מורכבים, בין השאר בגלל מה שזמר הגדירה כ"תפישות מדיניות שונות. היא נץ ואני יונה" (**נעמת**, אוגוסט-ספטמבר 1983, עמ' 12). עם זאת, זמר סברה כי במישור האישי היו יחסיהן טובים: "ניהלנו שיחות על מצבה של אשה גרושה, שיש לה ילדים, וכיצד זה מסתדר עם הקאריירה. היה לנו ויכוח על השיטה הטובה להדחת כלים. היא צידדה במים עומדים עם סבון, ואני במים זורמים" (שם). 68
- ח' זמר (1969). "היא גבר או האיגוד המקצועי הקטן שבעולם", בתוך: הנ"ל, **חצי תה חצי קפה** (עמ' 250-251). רמת גן: מסדה, (להלן: זמר, **חצי תה**). 69
- לפי מיכאל לסקייר תהליך השפעתה של התרבות האמריקנית בעולם, שהחל כבר בשלהי שנות השישים, לא פסח על ישראל ועל התנועות לשינוי חברתי, ובהן התנועה הפמיניסטית. ראו ספרן, ח' (2006). **לא רוצות להיות נהמדות**. חיפה: פרדס. 70
- לאשה**, 8.7.1991, עמ' 57. 71
- ח' זמר (1969). "שביל הזהב או אשת-החיל של הלנה רובינשטיין". בתוך: הנ"ל, **חצי תה**, עמ' 230. 72
- ליפקין-שחק, "חנה זמר", עמ' 9. 73
- על ההפרדה בין הזדהות עצמית פמיניסטית לבין הסכמה עם הרעיונות הפמיניסטיים, ראו: א' פרידמן (1999). "על פמיניזם, נשיות וכוח של נשים בישראל", בתוך: ד' יורעאלי ואחרות (עורכות). **מין מגדר פוליטיקה** (עמ' 47-19). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. 74
- Newspaper Opinion Columns in a Difference Voice, in C.M. Lont (ed.) *Women and Media: Content, Careers, Criticism* (pp. 58-59). Belmont: Wadsworth Publishing Company 23
- ע' לחובר (2001). **ההבנייה המגדרית של העיתונות הכתובה בישראל**, עבודת דוקטור, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב. 24
- דוגמה לכך הוא מאמרה לאחר טבח סברה ושתילה בימי מלחמת לבנון הראשונה, שכותרתו, "להעביר ממשלת הזדון מן הארץ", מבוססת על ציטוט מתפילת המוסף בראש השנה (דבר, 20.9.1982, עמ' 1). המאמר זכה לביקורת בכנסת על ידי מי שהיה אז ראש הממשלה מנחם בגין. נדלה בתאריך 10.2.2011 מן האתר/<http://www.knesset.gov.il/Tql/mark01/h0004338.html#TQL>. בעקבות המאמר קראה סיעת הליכוד לזמר להתפטר והיא קיבלה איומים טלפוניים מתומכי הממשלה. 25
- פרטים נוספים, ראו: Lachover, "The First" 26
- במאגר הממוחשב של ארכיון **במהנה** אותרו 314 מאמרים פרי עטה בין השנים 1983-1959. 27
- הטור האישי התבסס על תכנית בוקר שבועית קבועה ברדיו קול ישראל ששוררה שעות הבוקר והוחל בשידורה עוד שנים קודם לטור **בלאשה**. 28
- ס' לייזן (2000). "**לאשה**", שבועון ישראלי לנשים: ביתיות ייצוג עצמיות ומציאות", **קשר**, 28, עמ' 36-42. 29
- לאשה**, 25.1.1970, עמ' 7. 30
- נ' איזון, **דבר הפועלת**, 3.4.1974, עמ' 11 (להלן: איזון). 31
- לאשה**, 15.2.1988, עמ' 27. 32
- שם, 29.12.1975, עמ' 22. 33
- שם, 29.3.1988, עמ' 19. 34
- איזון, עמ' 10-11. 35
- D.H. Weaver, R. Beam, B. Brownlee, על עיתונאות אמריקנית ראו: P. Voakes, & G.C. Wilhoit, (2007). *The American Journalist in the 21st Century: U.S. News People at the Dawn of a New Millennium*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum 36
- G.J. Robinson (2005). *Gender, Journalism and Equity*. Cresskil, NJ: Hampton Press 37
- E. Lachover (2008). "Women Journalists in Israel", In R. Froelich and S.A. Lafky (eds.) *Women Journalists in the Western World: What Surveys Tell Us* (pp.179-200). Cresskill, NJ: Hampton Press 38
- הנדל, "פרסי סוקולוב". 39
- צ' כהן (1983), "ראיון [עם חנה זמר]", **נעמת**, אוגוסט-ספטמבר, עמ' 9 (להלן: כהן, "ראיון"). 40
- ליפקין-שחק, "חנה זמר", עמ' 9. 41
- אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר", עמ' 39. 42
- כהן, "ראיון", עמ' 8. 43
- שם, עמ' 9. 44
- מ' סריג (2000). "אל תגידו אין דבר", **עיתון תל-אביב**, 31.3.2000, עמ' 83. 45
- שם. 46
- ליפקין-שחק, "חנה זמר", עמ' 9. 47
- אוסקובסקי-יורק, "דבר אחר", עמ' 38. 48
- ת' אבירד (1965). "האם קיימים מכשולים בדרך התקדמותן של נשים במקצוע העיתונאות?", **מעריב**, 9.12.1965, עמ' 11. 49
- איזון, עמ' 10. 50
- ע' ארגמן-ברנע (1984). "גברים אוהבים לעבוד עם גברים, גם נשים אוהבות לעבוד עם גברים", **ידיעות אחרונות**, 25.3.1984, עמ' 18. 51
- נ' ברצקי (1967). "מקום 4 חנה זמר", **את**, אוגוסט, עמ' 21 (להלן: ברצקי, "מקום").